

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SİGARA İÇEN VE İÇMEYENLERİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

*Hikmet YAZICI**
*Mustafa ŞAHİN***

ÖZET

Bu çalışma ile ilköğretim birinci ve ikinci kademe öğrencilerinin sigara içen ve içmeyen bireylerin bazı olumlu ve olumsuz özelliklerini nasıl algıladıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan 373 öğrencinin, 201'i (%53.9) birinci, 172'si (%44.1) ikinci kademe öğrencisidir. Araştırmada 16'sı olumlu 13'ü olumsuz olmak üzere 29 maddeden oluşan kontrol listesi kullanılmıştır. Veriler Ki Kare tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ikinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri cesaretli, özgür, temiz, heyecanlı ve başarılı olarak algılama düzeyleri birinci kademe öğrencilerine oranla yüksektir. İkinci kademe öğrencileri sigara içmeyenleri de daha yüksek oranda özgür ve gözde bireyler olarak algılamaktadırlar. Sigara içmeyle ilgili olumsuz özellikler dikkate alındığında, ikinci kademe öğrencilerinin birinci kademe öğrencilerine oranla sigara içenleri gergin, aptal, kendini düşünmeyen, daha çok beğenilmek isteyen, başkasına hayranlık duyan kişiler olarak algılama düzeyleri daha yüksektir. Buna karşılık birinci kademe öğrencilerin de ikinci kademe öğrencilerine oranla sigara içenleri çirkin ve kendini düşünmeyenler şeklindeki algılama düzeyi daha yüksektir. Birinci ve ikinci kademe öğrencilerinin sigara içen ve içmeyen bireyleri algılama düzeylerinde anlamlı olmayan bazı farklılıklar da vardır. Ancak algılama düzeyleri arasındaki en düşük farklılık sağlıkla ilgili maddedir.

Anahtar sözcükler : Öğrenciler, sigara içme, sosyal öğrenme.

* Yrd.Doç.Dr.

** Öğr.Gör.

Yazışma Adresi: KTÜ, Fatih Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı, 61335 Söğütlü/Trabzon. Eposta. hyazici@ktu.edu.tr, Tlf: 0 462 248 71 36.

SUMMARY

By doing this study, it was intended to determine how students in the first and second phases of primary education perceive some positive and negative peculiarities of smoking individuals. 201 (53,9%) students from first and 172 (44,1%) students from second phase, out of 373 participating students, constitute the sample of the study. In the study, a control list that includes 16 positive and 13 negative items, a total of 29 items, was used. χ^2 -square technique was used to analyse the data gathered. Findings from the study showed that the second phase students' perception level was higher in proportion to first phase students, in regarding smoking individuals as brave, free, clean, enthusiasm and successful. The second phase students also perceive nonsmokers as freer and more favorite person. Considering the negative peculiarities of smokers, the perception level of the second phase students was higher in proportion to the first phase students, in regarding smokers as tense, fool, individuals not thinking of themselves, individuals expecting admiration from others, individuals feeling admiration for others. In conjunction with this, the perception level of the first phase students was higher in proportion to the second phase students, in regarding smokers as ugly and individuals not thinking of themselves. There were significant differences between both groups, considering their perception levels of smokers and nonsmokers. The lowest difference, however, was found on the item related to health.

Key words: Students, smoking, social learning.

GİRİŞ

Sigara içmeyi teşvik edici kampanyalar, bazı yasakların getirilmemesi ve sigara içmeyi önlemeye dönük programların eksikliği 1990'lı yıllarda, bütün dünyada çocuk ve ergenler arasındaki sigara kullanımında global bir artışın gözlenmesine yol açmıştır (Shadel, Niaura ve Abrams, 2001). Bu yaygınlık çocukluk ve ergenliği sigara içmeye başlama açısından riskli bir dönem haline getirmiştir (Copeland, Shope ve Waller, 1996; Ennett ve Bauman; 1994). Türkiye'de bireylerin %30,9'u sigara ile ilk kez 11 ya da daha önceki yaşlarda, %16.1'i 15 yaşında, %14.4'ü 14 yaşında, %13,6'sı 12 yaşında tanışmaktadır (Doğan, 2001). Ergenlik dönemi içinde yer alan lise ikinci sınıf erkek öğrencilerde öğrencilerinde görülen sigara içme yaygınlığı %22.7, kızlarda ise %24.1'dir (Göksel, Cirit, Bayındır, 2001)' dir. Genel olarak bakıldığında lise öğrencilerinin % 75'i sigarayı denemiştir ve ilk deneme yaşı 13 ± 3.4 'dür (Karlıkaya, 2002).

Sigara içen ilk örnekleri algılama biçimi (Gibbons ve Gerrard, 1995) akran grubu ve arkadaşlık ilişkileri (Killen ve diğ., 1997) bu alışkanlığın ortaya çıkmasında son derece etkilidir. Aile bağlarının güçsüz oluşu ve yetişkinlerin sigara içmesi, bireylerin ergenlik döneminde sigaraya başlama girişimlerini artırmaktadır (Doherty ve Allen, 1994). Ergenin yetişkin otoritesini algılamasıyla sigara içmeye başlama eğilimleri arasında bir ilişki vardır (Jackson, 2002). Bireyler ergenlik döneminin doğurmuş olduğu yoğun stres yaşantılarıyla başa çıkmak (Byrne, Byrne ve Reinhart, 1995) ve etkili sosyal ilişkiler geliştirmek (Killen ve diğ., 1997) amacıyla, sigara içmeye yönelmektedirler. Elbette ki sigara içmeye, ergenlik döneminden önceki ya da sonraki yaşlarda başlayanlar da vardır. Fakat ergenliğin özelliklerinden kaynaklanan nedenler, bu dönemi sigaraya başlama açısından daha riskli hale getirmektedir. Aile ve arkadaşların normları ile algılanan davranış kontrolünün sigara içme statüsünün sonuçları üzerinde etkisi vardır (Carvajal, Wiatrek, Evans, Knee ve Nash, 2000). Ergenin benlik imajı ve sigara içenlerle içmeyenlerin belik yapısını algılama biçimi sigara içmeye başlama eğilimlerini etkilemektedir (Gibbons ve Gerrard, 1995).

Sigara ve diğer maddelerin kullanımına ilişkin çalışmaların önemli bir kısmı, son yıllarda sosyal ve bilişsel öğrenme modellerine dayalı olarak sürdürülmektedir (Beck, Wright, Newman ve Liese, 1993). Sosyal-bilişsel öğrenme kuramının öcüsü olan Albert Bandura (1977), davranışların sosyal öğrenme yaşantıları içinde nasıl kazanıldığını açıklarken, hem zihinsel hem de davranışçı faktörlere vurgu yapmış ve sistematik bir öğrenme kuramı geliştirmiştir. Bu kurama göre; öğrenmeye dayalı davranışın ortaya çıkması için; bu davranışın bir model tarafından yapılması, davranışı kazanacak olan bireyin modeli dikkatle gözlemesi, gözlediklerini kodlaması ve sembolleştirmesi, daha sonra da belli bir güdüsel yapıya dayalı olarak icra etmesi ve kendine özgü bir davranış haline dönüştürmesi gerekir. Bu süreç, gözlenen her davranışın kazanılacağı anlamına gelmez. Sigara içme davranışının kazanılması için, ergenin uygun bir güdülenme düzeyinde olması ve davranışa belli bir anlam yüklemesi gerekmektedir. Davranışı yapmaya ilişkin güdülenme sürecinde, içsel ve dışsal güdü kaynaklarının etkisi vardır. Dışsal kaynaklar; çevresel uyaranlara dayalı olarak ortaya çıkar. İçsel kaynaklar ise, ergenin kendisiyle davranışa yön verici güdülenme süreçleridir. Sigara içme davranışının kazanımında içsel kaynaklar dışsal kaynaklardan daha etkilidir (Lipkus ve diğ., 1994). İçsel kaynakların daha çok etkili olmasında, bireyin sigara içmeye yüklediği anlamın önemli işlevi vardır. Bireyin sigara içme davranışına yüklediği anlam özeldir ve kendisinin sigara içme konusundaki bilgiyi yapılandırma eğilimi ile ilgilidir. Birey dış dünyayı algılamaya başladıktan sonra, dışardan bilgi almaya ve bu bilgileri yapılandırmaya başlar. Bu şekilde belli davranışlara ilişkin şemalar

geliştirir. Sigara içme davranışı da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Sigara içmeye ilişkin şemaların oluşumunda; başta aile olmak üzere, içinde yaşanılan sosyal çevrenin önemli etkileri vardır. Sosyal çevre, bireye sigara içme hakkında belli bilgiler yükler. Bireyin sigara içmeye ilişkin kazandığı bilgiler, davranışın ortaya çıkmasıyla ilgili bilgilere rehberlik eder.

Sosyal-bilişsel öğrenme modellerine göre; sigara ve diğer maddelerin kullanımı ile, bunlarla ilgili beklentiler arasında ilişki vardır (Maisto, Carey ve Bradizza, 1999). Madde kullanımına ilişkin beklentiler, çevresel öğrenme yaşantıları içinde oluşmaktadır. Bireyler, bu yaşantılardan elde ettikleri bilgileri, sahip oldukları kişisel şemalara (self-schemata) uygun şekilde yapılandırmaktadırlar. Şemalar, kişiye özgü bir yapıda olduğu için, bilgiyi yapılandırma sürecinde bazı bilgiler tamamen kazanılırken, bazılarının kazanımında seçiciliklere rastlanmaktadır (Mathews, 1997, s. 47). Bu seçicilik, diğer davranışlarda olduğu gibi, sigara içmeyle ilgili bilgiler için de geçerlidir. Bilginin kazanımı sürecindeki seçicilik, bireylerin sigara içmeyle ilgili tutum ve beklentilerini belirlemekte ve farklılaştırmaktadır (Goldman ve Rather, 1993). Şemalar, genel olarak erken yaşlarda oluşmaya başladığı için, sonraki dönemlerde değiştirilmeleri son derece güçtür (Yılmaz, 2000). Aile ve diğer çevre, şemaların oluşumu üzerindeki en önemli belirleyici güçlerdir. Bu bağlamda, sosyal-çevresel yaşantıların bireylerin sigara içmeye ilişkin inançlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği (Chassin, Presson, Sherman ve Mulvenon, 1994) anlaşılmaktadır. Çocukluk döneminde gelişmeye başlayan inançlar, her yaş düzeyindeki bireylerin sigara içme alışkanlığı ile ilişkilidir (Chassin, Presson, Rose ve Sherman, 1998). Başka bir ifadeyle, hangi yaşta olursa olsun, bu inançlar her bireyin sigaraya başlama eğilimleri üzerinde yordayıcılık özelliğine sahiptir. Bu tür inançların ve temel fikirlerin oluşumunda, eksik ya da yanlış bilgilendirmelerin rolü vardır. Gerçekte olumsuz, ancak sosyal süreçlerle olumlu hale dönüştürülmüş olan bilgiler, bireylerin sigaraya başlama eğilimlerini artırmaktadır (Hine, Summers, Tilleczek ve Lewko, 1997).

Özet olarak, bireyler sigara içmeye ilişkin olumlu ve olumsuz algılamaya biçimlerini sosyal-bilişsel öğrenme yaşantıları içinde geliştirirler. Bu algılama sürecinde sigara içen ve içmeyen bireylerin model alınmasının da etkisi vardır. Algılama ve model alma bireylerin zihinsel ve sosyal gelişimi ile de ilişkilidir. Piaget'in zihinsel gelişim modeli dikkate alındığında birinci kademede okuyan öğrenciler somut, ikinci kademede okuyan öğrenciler ise soyut işlemler evresindedir. Bu nedenle sigara içen ve içmeyen bireylerin olumlu ve olumsuz özelliklerini algılamada iki kademe öğrencileri arasında bazı farklılıklar gözlenebilir. İkinci kademede okuyan öğrenciler sigara içmeye başlama açısından en riskli dönemin içindedirler. Sigarayı ve sigara içen bireyleri algılama biçimi bu riski arttırıcı unsurlardır. Bu bağlamda çalışma ile öğrencilerin sigara içenleri

algılama biçimleri ile öğretim kademesi arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Bu araştırma ilköğretim öğrencilerinin sigara içen ve içmeyen bireyleri nasıl algıladıklarını belirlemeye dönük tanımlayıcı bir çalışmadır. Araştırma grubu Trabzon İlinin farklı ilköğretim okullarında okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 373 öğrencinin, 201'i (%53.9) birinci, 172'si (%44.1) ikinci kademe öğrencisidir. Öğrencilerin yaş ortalaması 12.21'dir (Ss =1.56, En yüksek=17, En düşük = 10). Çalışma grubundaki çocukların 186'sı (% 49.9kız), 187'si (%50.1) erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin sigara içme oranı % 11.5, babalarının sigara içme oranı ise % 54.4'dür. Annelerin %11.3'ü, okuma yazma bilmezken, % 63'ü ilköğretim mezunu, % 12.1'i ortaokul mezunu, % 8.8'i lise mezunu, % 4.6'sı ise üniversite mezunudur. Babaların % 1.3'ü okuma yazma bilmezken, % 39.7'si ilköğretim, % 20.6'sı ortaokul, % 21.4'ü lise ve %14.7'si üniversite mezunudur.

İşlem

Ölçekler okul idarelerinden izin alınarak ve öğrencilerin gönüllülüğü dikkate alınarak okul rehber öğretmenleri tarafından sınıf ortamında uygulanmıştır. Uygulama sırasında öğrencilerden ölçeklerin üzerine isim ya da kendilerini tanımlayıcı herhangi bir ifade yazmamaları istenmiş, bu uygulamanın okul dışında bir araştırma için gerekli olduğu, okul yönetimi ile ilgili olmadığı ayrıca araştırma sonuçlarının kişisel bilgileri yansıtıcı nitelikte olmayacağı belirtilmiştir

Ölçme Aracı

Dinh ve arkadaşları (1995) tarafından kontrol listesi (Check List) olarak kullanılan araç Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu kapsamda iki uzman tarafından İngilizce'den, Türkçe'ye ve Türkçe'den tekrar İngilizce'ye çeviri yapılmıştır. Orijinali 32 madde olan liste bu çalışmalar sonrasında 16'sı olumlu ve 13'si olumsuz olan 29 maddeye düşürülmüştür. Maddelerin işaretlenmesi ya da işaretlenmemesi cevaplayıcıların seçimine bırakılmıştır.

Veri Analiz Teknikleri

Araştırmadan elde edilen veriler frekans ve yüzdelerle değerlendirilmiştir. Tanımlanmış öğrencilerin algılama biçimleri arasındaki fark Ki Kare istatistiği ile test edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular iki tablo ile özetlenmektedir. Tablo 1’de öğrencilerin sigara içen ve içmeyen bireylerin olumlu özelliklerini, tablo 2’ de olumsuz özelliklerini nasıl algıladıkları üzerinde durulmaktadır. Tablo 1’e bakıldığında öğrencilerin sigara içen bireylerin olumlu özelliklerini algılama biçimlerinde beş maddede anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Bunlardan ilki *cesaretli* maddesidir. Birinci kademe öğrencileri sigara içenleri % 50, ikinci kademe öğrencileri ise % 66 oranında cesaretli olarak algılamaktadır ($\chi^2 = 9.54$, $sd = 2$, $p < .05$). Anlamlı farklılığın orta çıktığı ikinci madde *özgür* maddesidir. Bu maddede birinci kademe öğrencilerinin verdikleri cevapların oranı % 45, ikinci kademe öğrencilerinin ise % 59’dur ($\chi^2 = 7.33$, $sd = 2$, $p < .05$). Birinci kademe öğrencilerinin sigara içen bireyleri *temiz* olarak algılama oranı % 24, ikinci kademe öğrencilerinin algılama oranı ise % 36’dır ($\chi^2 = 5.98$, $sd = 2$, $p < .05$). Birinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri *başarılı* olarak algılama oranı % 27, ikinci kademe öğrencilerinin ise % 37’dir ($\chi^2 = 4.05$, $sd = 2$, $p < .05$). İki grup arasındaki son anlamlı farklılık *heyecanlı* maddesinde gözlenmiştir. Birinci kademe öğrencilerinin bu maddeyi cevaplama oranı % 47 iken, ikinci kademe öğrencilerinde bu oran % 57’dir ($\chi^2 = 3.56$, $sd = 2$, $p < .05$). Bu anlamlı bulguların yanında birinci kademe öğrencilerinin beş maddede (*hoş-sevimli, şık-zarif, sportmen, iyi görünümlü, sağlıklı*) ikinci kademe öğrencilerinden yüksek düzeyde işaretleme yaptıkları, ikinci kademe öğrencilerinin ise anlamlı olanların dışında yedi maddede (*normal, gözde, lider, serinkanlı, ilgi çekici, boyun eğmeyen*) birinci kademe öğrencilerinden daha yüksek işaretlemeler yaptıkları gözlenmiştir. Birinci kademe öğrencilerinin % 50 oranının üstünde işaretledikleri madde sayısı üç (*cesaretli, serinkanlı, boyun eğmeyen*), ikinci kademe öğrencilerinin ise beş’dir (*cesaretli, özgür, serinkanlı, heyecanlı, boyun eğmeyen*).

Öğrencilerin sigara içmeyen kişilerin olumlu özelliklerini algılamaları araştırılırken iki maddede anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Bunlardan ilki *özgür* maddesidir. İkinci kademe öğrencilerinin sigara içmeyenleri özgür olarak algılama oranı (% 82), birinci kademe öğrencilerinininkinden (% 73), anlamlı düzeyde yüksektir ($\chi^2 = 4.56$, $sd = 2$, $p < .05$). Diğer madde *gözde* maddesidir. Bu maddede de birinci kademe öğrencilerinin cevaplama oranı (% 77), ikinci kademe öğrencilerinin cevaplama oranından (% 67) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($\chi^2 = 3.89$, $sd = 2$, $p < .05$). Sigara içmeyenlerin olumlu özelliklerini algılama ile ilgili maddelerden *serinkanlı* dışında tüm maddeler % 50 oranının üzerinde işaretlenmiştir. Birinci kademe öğrencilerinin sigara içmeyenleri *serinkanlı* olarak algılama oranı % 48 dir.

Tablo 1. İlköğretim Öğrencilerinin Sigara İçen ve İçmeyen Bireylerin Olumlu Özelliklerini Algılama Biçimleri

Madde	Sigara İçenleri Algılama (%)				Sigara İçmeyenleri Algılama (%)			
	Toplam	1.K	2.K	p	Toplam	1.K	2.K	p
1.Cesaretle	57	50	66	.01*	73	72	77	.18
2.Özgür	52	45	59	.01*	77	73	82	.03*
3.Normal	34	33	36	.53	78	75	83	.06
4.Hoş-Sevimli	24	26	21	.26	91	89	93	.21
5.Gözde	31	27	36	.09	72	77	67	.05*
6.Sportmen	24	25	22	.38	87	85	89	.30
7.Lider	40	38	42	.58	70	73	66	.15
8.Şık-zarif	37	39	36	.53	86	86	86	.94
9. İyi-görünümlü	24	25	23	.81	89	88	91	.46
10.Temiz	30	24	36	.01*	93	93	93	.89
11.Başarılı	32	27	37	.05*	92	90	94	.26
12.Serinkanlı	64	63	65	.58	53	48	57	.07
13.Heyecanlı	52	47	57	.05*	67	66	68	.60
14.İlgi çekici	41	37	45	.06	71	71	70	.97
15.Sağlıklı	8	10	6	.26	94	95	93	.44
16.Boyun Eğmeyen	56	53	59	.18	63	59	66	.17

* p < .05.

Tablo 2'de sigara içenlerin olumsuz özelliklerini algılama ile ilgili sonuçlara yer verilmiştir. Birinci kademe ve ikinci kademe öğrencilerinin sigara içenlerin olumsuz özelliklerini algılama biçimlerinde altı maddede anlamlı farklara rastlanmıştır. İkinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri *gergin* olarak algılama düzeyi (% 88) birinci kademe öğrencilerinin (% 78) daha yüksektir ($\chi^2 = 5.07$, sd = 2, p < .05). İkinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri *aptal* olarak algılama düzeyi de (% 63), birinci kademedekilere oranla (% 51) anlamlı düzeyde yüksektir ($\chi^2 = 4.96$, sd = 2, p < .05). Birinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri *kendini düşünmeyen* kişiler olara algılama oranı % 75, ikinci kademe öğrencilerinin ise % 89'dur ($\chi^2 = 11.67$, sd = 2, p < .001). Birinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri *daha çok beğenilmek isteyen* kişiler olarak algılama oranı % 48, iken bu oran ikinci kademe öğrencilerinde % 60'dur ($\chi^2 = 5.46$, sd = 2, p < .05). Sigara içen kişileri *çirkin* olarak algılama oranı birinci

kademede % 75, ikinci kademedede % 63'dür ($\chi^2 = 5.47$, sd = 2, p< .05). Bu kişileri birinci kademe öğrencilerinden % 48'i, ikinci kademe öğrencilerinden %59'u başkasına hayranlık duyan ($\chi^2 = 4.46$, sd = 2, p< .05) kişiler olarak algılamaktadırlar. Birinci kademe öğrencilerinin sigara içenleri başkasına hayranlık duyanlar (%48) şeklinde algılaması dışında tüm öğrencilerin olumsuz özellikleri algılama düzeyleri %50'nin üstündedir. Öğrencilerin sigara içmeyen bireylerin özellikleriyle ilgili işaretlemeleri dikkate alındığında sadece bir maddede anlamlı fark rastlanmaktadır. Birinci kademe öğrencileri kendini düşünmeyendir maddesini % 18, ikinci kademe öğrencileri ise % 11 oranında işaretlemişlerdir ($\chi^2 = 3.78$, sd = 2, p< .05).

Tablo 2. Çocukların Sigara İçen ve İçmeyen Bireylerin Olumsuz Özelliklerini Algılama Oranları

Madde	Sigara İçenleri Algılama (%)				Sigara İçmeyenleri Algılama (%)			
	Toplam	1.K	2.K	p	Toplam	1.K	2.K	p
1.Sağlıksızdır	92	92	92	.70	8	9	7	.29
2.Serinkanlı olmaya çalışsan	58	57	59	.63	49	48	51	.58
3.Olgun görünmeye çalışsan	60	58	62	.39	49	52	45	.21
4.Gergin	84	78	88	.05*	26	30	22	.06
5.Tuhaf-acayip	81	81	80	.70	16	17	15	.78
6.Aptal	57	51	63	.03*	12	11	12	.64
7.Kendini düşünmeyen	82	75	89	.001***	15	18	11	.05*
8.Kaba	73	77	67	.06	16	17	15	.56
9.Gözde olmayan	71	68	73	.27	23	25	20	.25
10.Beğenilmek istenen	53	48	60	.05*	56	60	51	.07
11.Çirkin	69	75	63	.05*	18	19	19	.85
12.Boyun eğen	57	54	60	.24	41	42	41	.70
13.Başkasına hayranlık duyan	53	48	59	.05*	57	62	53	.08

* p< .05. ***p< .001.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı ilköğretim birinci ve ikinci kademe öğrencilerinin sigara içen ve içmeyen bireylerin olumlu ve olumsuz özelliklerini algılama biçimleri arasındaki farkı belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda sigara içen bireylerle ilişkilendirilen beş olumlu maddede öğrencilerin algılamaları arasında anlamlı farklara rastlanmıştır. Bunlar; *cesaretli, özgür, temiz, başarılı ve heyecanlı* maddeleridir. Oran olarak bu farklılıkların tümü birinci kademe öğrencilerinin aleyhindedir. Bu açıdan değerlendirme yapıldığında yaş ve sınıf düzeyinin artışı ile birlikte sigara içenlerin olumlu özelliklerini algılama düzeyinde de artış olduğu gözlenmektedir. Gillmore ve arkadaşlarının (2002) belirttikleri gibi bu durum üst sınıflarda okuyan bireylerin sigara içmeye ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu göstermektedir. Türkiye’de her ne kadar sigara ile tanışma yaşı 11’lere kadar inmişse de (Doğan, 2001) bütün dünya da olduğu gibi bu davranışın alışkanlık olarak kazanılmaya başladığı yaşlar ergenlik dönemi yaşlarıdır ve bu açıdan ikinci kademe öğrencilerin olumlu tutumları anlamlıdır. İkinci kademe öğrencilerinin anlamlı farklılıkların gözlemlendiği beş maddeden üçündeki cevaplama oranı % 50’nin üzerindedir. İkinci kademe öğrencileri sigara içenleri daha *cesur, özgür ve heyecanlı* şeklinde algılamaktadırlar. Burada vurgulanan *cesurluk ve özgürlük* kavramlarının ergenlik dönemindeki kimlik geliştirme çabalarıyla ilişkilendirilerek ele alınması gerekir. Lipkus ve arkadaşlarının (1994) yaptıkları çalışmada sigara içen kolej öğrencilerinin asi davranış, sosyal açıdan dışa dönük özellikler sergiledikleri görülmüştür. Burada belirtilen asilik ve dışadönüklük özellikleri ile cesaretli ve özgür olma anlayışları arasında ilişki kurulabilir. Bunun yanında bireylerin sigara içmeyle ilişkili olumlu beklentilere sahip olmaları, olumsuz beklentilere sahip olmayanlara oranla bu alışkanlığa daha çok yönelmelerine yol açmaktadır (Dalton ve diğ., 1999). Burada akla gelen en önemli soru bireylerin bu “olumlu algılamalarının” hangi süreçlere dayalı olarak geliştiğidir. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal öğrenme süreci ve bireylerin içinde yaşadıkları kültürel yapı sigara içmeyle ilgili inanç ve fikirlerin oluşumunda etkilidir. Araştırmadan elde edilen tanımlayıcı bulgulara bakıldığında babaların yarısından fazlasının (%54.4) sigara içtiği görülmektedir. Babaların sigara içme statülerinin bu şekilde olması sigaranın olumlu sonuçlarıyla ilgili inançların gelişimine katkı sağlamaktadır (Rose, Chassin, Presson ve Sherman, 1996). Model olarak babaların bu durumu çocukların inanç ve algılamalarını etkilemektedir. Rugkasa’nın da (2001) belirttiği gibi çocuklar sigara içmeye ilişkin sembolik değerleri yetişkinlerden almaktadır. Anne-babaların sigar içme durumunun çocukların sigara içme eğilimleri üzerinde etkili olduğuna ilişkin yaygın inanç karşın, bazı çalışmalarda (ör. Göksel, Cirit, Bayındır, 2001) anne-babanın sigara içme durumları ile çocuklarının sigara içme eğilimleri arasında anlamlı ilişki belirlenmemiştir. Bazı araştırmacılar (Rugkasa, 2001) ise anne-baba etkisini kabul etmekle birlikte ağırlıklı olarak çocukların yaşam biçimlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Dinh ve arkadaşlarının (1995) yaptıkları ve özellikle konu olarak bu araştırmanın

planlanmasında kaynak oluşturan boylamsal çalışmanın sonuçlarına bakıldığında sigara içen kişilerle ilgili farklı olumlu yüklemelere (örneğin, *sağlıklı, serinkanlı, sportmen*) sahip olan beşinci sınıf öğrencilerinin bu özelliklerinin, dokuzuncu sınıfta sigara içmeye başlama eğilimlerini önemli ölçüde yordadığı gözlenmiştir. Başka bir ifadeyle sigara içen kişilerle ilgili özellikleri olumlu yönde algılayan kız ve erkek çocukların, olumsuz algılayanlar oranla dokuzuncu sınıfta sigara içmeye daha çok yöneldikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu sonuç sigara içmeye yüklenen anlamın sigara içmeye başlamada etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuçlara genel olarak bakıldığında ikinci kademe öğrencilerinin sigara içen bireylerin olumlu özelliklerine ilişkin algılamalarının 11 maddede daha yüksek olduğu, buna karşın birinci kademe öğrencilerinin 6 maddede daha yüksek düzeyde algılamalar sergilediği görülmüştür.

Öğrencilerin sigara içmeyen bireylerin özelliklerini algılama biçimleri dikkate alındığında ikinci kademe öğrencilerinin birinci kademeyle oranla sigara içmeyenleri anlamlı düzeyde daha özgür, birinci kademe öğrencilerinin ise daha gözde algıladıkları görülmektedir. İkinci kademe öğrencilerinin bu şekildeki algısı, sigara içenleri algılamayla ilgili bulguyla çelişmektedir. İki bulgu dikkate alındığında ikinci kademe öğrencileri hem sigara içenleri hem de içmeyenleri birinci kademe öğrencilerine oranla daha özgür algılamaktadır. Bu durumun nereden kaynaklandığına ilişkin açık değerlendirmeler yapabilmek son derece güçtür. Burada sigara içme statüsüyle ilgili bazı algılamaların da etkisi olabilir. Çünkü öğrenciler bir taraftan sigara içmeyi özgürlük olarak tanımlarken, diğer taraftan sigarayı bırakmak istediği halde vazgeçemeyen bireylerin durumunu dikkate alarak, sigara içmeyenlerin daha özgür olduğuna inanabilirler. Kuşkusuz bu sonuçlar yapılacak olan farklı çalışmaların bulgularıyla birlikte daha sağlıklı şekilde tartışılacaktır. Birinci kademe öğrencilerinin verdikleri tepkiler oldukça tutarlıdır. Bu öğrenciler sigara içenleri gözde olmayan insanlar olarak algılamakta, içmeyenleri gözde insanlar olarak algılamaktadır ve bu tepkilere ilişkin oranlar son derece anlamlıdır.

Sigara içen ve içmeyen bireylerin olumsuz özellikleriyle ilgili algılamalar dikkate alındığında ikinci kademe öğrencilerinin sigara içmeyle ilgili olumsuz sonuçlara daha çok vurgu yaptıkları gözlenmiştir. Bu sonuçlar sigara içen bireylerin olumlu özelliklerini algılamayla ilgili olanlarla çelişmektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken şey, cevaplama oranlarının düzeyidir. Çünkü sigara içen bireylerin olumlu özelliklerini algılamayla ilgili sonuçlarda ikinci kademe öğrencileri sadece beş maddede % 50'lik oranın üzerinde cevap vermişlerdir, oysa olumsuz algılamayla ilgili tepkilerin tamamı % 50'nin üzerindeki oranlarla temsil edilmektedir. Bu sonuçlar öğrencilerin algılamaları arasında farklar olduğunu ancak, algılama düzeyleri dikkate alındığında olumlu özellikler ile olumsuz özelliklerin algılanmasında farklı oranlar ortaya çıktığını

göstermektedir. Gillmore ve arkadaşlarının (2002) elde ettikleri sonuçlar da bu bulguyu destekler niteliktedir. Buna göre üst sınıflarda okuyan öğrencilerin alt sınıflara okuyanlara oranla sigara içmenin olumlu sonuçlarına ve uzun süreli negatif sonuçlarına ilişkin daha güçlü inançlara sahip oldukları ortaya çıkarılmıştır.

Özetle birinci ve ikinci kademe öğrencilerinin sigara içen ve içmeyen bireylerin olumlu ve olumsuz özellikleri arasında bazı farklılıklar vardır. İkinci kademe öğrencilerin sigara içenlerin olumlu ve olumsuz özelliklerini algılama düzeyleri birinci kademe öğrencilerine oranla daha yüksektir. Algılamaların sigara içmeye başlamadaki yordayıcı etkisine rağmen, algılama biçimi ile sigara içmeye başlama arasında tam bir neden sonuç ilişkisi kurmak son derece güçtür. Yapılacak boylamsal çalışmalarla bu nedenselliğin daha kapsamlı şekilde açıklanabileceği ve algılama biçiminin sigara içme üzerindeki etkilerinin belirlenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. New Jersey: Prentice-Hall. Inc., pp.22-27.
- Beck, A.T., Wright, F.D, Newman, C.F, & Liese, BS. 1993. Cognitive Therapy of Substance Abuse. New York: Guilford,
- Byrne, D.G., Byrne, A.E., Reinhart, M.I. (1995). Personality, stress and the decision to commence cigarette smoking in adolescence. *Journal of Psychosomatic Research*, 39,53-62.
- Canlan, M. (1989). Control over health and patterns of health related behaviour. *Social Science and Medicine*,29,131-136.
- Carvajal, S.C., Wiatrek, D.E., Evans, R.I., Knee, C.R., Nash, S.G. (2000). Psychosocial determinants of the onset and escalation of smoking: cross-sectional and prospective findings in multiethnic middle school samples. *Journal of Adolescent Health*, 27, 255-265.
- Chassin, L., Presson, C.C, Sherman, S.J., Mulvenon, S.(1994) Family history of smoking and young adult smoking behavior. *Psychology of Addictive Behaviors*,8, 102-110.
- Copeland, L.A., Shope, J.T., Waller, P.F. (1996). Factors in adolescent drinking/driving: binge drinking, cigarette smoking and gender, *Journal of School Health*, 66, 574-578.
- Dinh, K.T., Sarason, I.G., Onstad, L.E., Peterson, A.V. (1995). Children's perceptions of smokers and nonsmokers a longitudinal study. *Health Psychology*,1,32-34.
- Doğan, O. (2001). Sivas ilinde lise öğrencilerinde madde kullanımı yaygınlığı, *Bağımlılık Dergisi*,2, 53-56.
- Doherty, W.J., Allen, W., (1994). Family functioning and parental smoking as predictors of adolescent cigarette use: a six-year prospective study. *Journal of Family Psychology*, 8,47-353 .
- Ennett, S.T., Bauman, K.E., (1994). The contribution of influence and selection to adolescent peer group homogeneity: the case of adolescent cigarette smoking. *Journal of Personality & Social Psychology*, 67,653-663.
- Freeman, M.A., Hannessy, E.V., Marzullo, D.M. (2001). Defensive evaluation of smoking messages among college-age smokers: the role of possible selves. *Health Psychology*, 20, 424-433.

- Gibbons, F.X., Gerrard, M. (1995). Predicting young adults' health risk behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 505-517.
- Gillmore, M.R., Wells, E.A., Simpson, E.E., Morrison, D.M., Hoppe, M.J., Wilsdon, A.A., Murowchick, E. (2002). Children's beliefs about smoking. *Nicotine & Tobacco Research*, 4, 177-183.
- Goldman, M.S., Rather, B.C. (1993). Substance use disorders: cognitive models and architecture. K. Dobson PC. Kendall (editors). *Psychopathology and Cognition*. San Diego: Academic Press, pp. 245-292.
- Göksel, T., Cirit, M., Bayındır, Ü. (2001) İzmir ili lise öğrencilerinin sigara alışkanlığını etkileyen faktörler. *Toraks Dergisi*, 3, 49-53.
- Hine, D.W., Summers, C., Tilliczek, K., Lewko, J. (1997). Expectancies and mental models as determinants of adolescents' smoking decisions. *Journal of Social Issues*, 53, 35-52.
- Jackson, C. (2002). Legitimacy of parental authority and tobacco and alcohol use during early adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 31, 425-432.
- Karlıkaya, C. (2002) Edirne'de lise öğrencilerinde sigara içme prevalansı kaçakçılık, reklamlar ve ergenlerin sigaraya ulaşması. *Toraks Dergisi*, 1, 007-012.
- Killen, J.D., Robinson, T.N., Haydel, K.F., Hayward, C., Wilson, D.M., Hammer, L.D., Litt, I.F., Taylor, C.B. (1997). Prospective study of risk factors for the initiation of cigarette smoking. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 65, 1011-1016.
- Maisto, S.A., Carey, K.B., Bradizza, C.M. (1999) Social learning theory KE. Leonard, HT Blane (editors) *Psychological Theories of Drinking and Alcoholism*, New York: Guilford, 106-163.
- Mathews, A. (1997). Information-processing biases in emotional disorders. DM. Clark, CG. Fairbun (editors). *Science and Practice of Cognitive Behaviour Therapy*. New York: Oxford University Press, 47-67.
- Rose, J.S., Chassin, L., Presson, C.C., Sherman, S.J. (1996). Demographic factors in adult smoking status: mediating and moderating influences. *Psychology of Addictive Behaviors*, 10, 28-37.
- Rugkasa, J., Kennedy, O., Barton, M., Abaunza, P.S., Treacy, M.P., Knox, B. (2001) Smoking and symbolism: children, communication and cigarettes. *Health Education Research*, 16, 131-142.
- Serrano, V.A., Woodruff, S.I. (2003). Smoking-related attitudes and their sociodemographic correlates among mexican-origin adult smokers. *Journal of Community Health: The Publication for Health Promotion & Disease Prevention*, 28, 209-220.
- Shadel, W.G., Niaura, R., Abrams, D.B., (2001). How do adolescents process smoking and antismoking advertisements? a social cognitive analysis with implications for understanding smoking initiation. *Review of General Psychology*, 4, 429-444.
- Tekinsoysal, S. (2003) Sigara İçen ve İçmeyen Bireylerin Sigara İçmeye İlişkin Tutumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, B. (2000). Şema odaklı bilişsel terapiler. *Türk Psikoloji Bülteni*, 19, 53-58.